

ΠΑΤΜΟΣ ΚΑΙ ΚΥΔΩΝΙΑΙ.

Εἰς τὴν πανδαισίαν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἡμερολογίου λιτὸν καὶ ἡμεῖς παρατιθέμενοι ὄψον, τὴν ἱστορικὴν περιγραφὴν τῆς Πάτμου καὶ τῶν Κυδωνιῶν, οὐδ' ἀτερπὲς ὑπολαμβάνομεν οὐδ' ἀνάξιον ὅτι προσφέρομεν ἀνάγνωσμα· διότι τίς τῶν περὶ τὴν μελέτην τῆς ἐθνικῆς ἡμῶν ἱστορίας ἀσχολουμένων ἀγνοεῖ τὰ ὀνόματα ταῦτα; Ἐν ἐποχῇ καθ' ἣν ἡ Ἑλλάς ἐκοιμᾶτο τὸν βάρυν τῆς δουλείας ὕπνον, καὶ τῆς ἀπαιδευσίας ἡ σκοτία ἐκάλυπτεν αὐτὴν, ἡ Πάτμος πρῶτον καὶ αἱ Κυδωνίαι ὀψιαιότερον κατέστησαν ἔνδοξον τῶν Μουσῶν ἐνδιαίτημα, καὶ διὰ τῶν ἐκπαιδευτηρίων αὐτῶν ἤρ-
δευσαν τοῖς νόμασι τῆς σοφίας τὴν ἐκχερσωθεῖσαν γῆν τῆς Ἑλλάδος. Ἀνταξία λοιπὸν καὶ τοῦ Ἡμερολογίου τούτου, ὃ τῇ προσωνομίᾳ τοῦ Ἐθνικοῦ τετίμηται, καὶ Ἑλλήνων ἀναγνωστῶν τυγχάνει, ἡ ἱστορικὴ περιγραφὴ τῶν δύο τούτων μερῶν, εἰς τὰ ὅποια χάριν περιηγήσεως πρὸ μικροῦ μετέβημεν.

Α'.

Πρὶν προβῶμεν εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς Πάτμου, ἐπιτραπήτω ἡμῖν, μικρά τις γεωγραφικὴ καὶ ἱστορικὴ παρέκβασις. Ἡ νῆσος αὕτη ἀνήκουσα εἰς τὸ σύμπλεγμα τῶν Ἀνατολικῶν Σποράδων, ἐκτείνεται κατὰ τὸν Ἄγγλον ὑδρογράφον Γράβε μεταξύ τοῦ

33' καὶ τοῦ 38'' καὶ 10'' τῆς 26° ἀνατολικοῦ μήκους καὶ με-
ταξὺ τοῦ 17' 50'' καὶ 23' τῆς 37° βορείου πλάτους ἀπὸ τὸν
Μεσημβρινὸν τοῦ ἐν Γρένοβικῷ ἀστεροσκοπείου, ἔχει δὲ 15 χι-
λιομέτρων μῆκος ἐπὶ 10 πλάτους, δηλονότι περιφέρειαν 60 πε-
ρίπου χιλιομέτρων. Ὁ Πλίνιος ὀρίζει τὴν περίμετρον αὐτῆς εἰς
τριάκοντα χιλιάδας Ῥωμαϊκῶν βημάτων, οὐδεὶς δ' ἕτερος τῶν
ἀρχαίων γεωγράφων, οὔτε ὁ Σκύλαξ, οὔτε ὁ Ἀγαθήμερος, οὔτε ὁ
Ἰσίδωρος δίδουσι πληροφορίαν περὶ αὐτῆς, μόνου τοῦ Στρά-
βωνος καὶ τοῦ Εὐσταθίου εἰς Διονύσιον μνησίαν ἐν παρόδῳ
ταύτης ποιουμένων. Περιέργον δ' ἀποβαίνει πῶς ἡ νῆσος
αὕτη, ἡ κειμένη ἐν τῷ μέσῳ τῶν Σποράδων καὶ τῶν Κυκλάδων
τόσῳ ὀλίγον προσείλκυσε τὴν προσοχὴν τῶν ἀρχαίων, ἐνῶ
νησίδες μικρότεραι καὶ πάντα ἄσημοι δὲν διέφυγον αὐτήν.
Περὶ δὲ τοῦ ὀνόματος Πάτμος, ὁ μὲν Μελέτιος μυθολογεῖ ὅτι
προσέλαβεν ἡ νῆσος ἀπὸ πατήματος δῆθεν τοῦ Ποσειδῶνος, ὁ
δὲ Βωχάρ παράγει αὐτὸ ἀπὸ Συριακῆς τῆς λέξεως Πάτνο, δη-
λούσης τερέβινθος, παραδεχόμενος ὅτι ἡ νῆσος ἦν ἄλλοτε
κεκαλυμμένη ὑπὸ τῶν δένδρων τούτων· πρὸς ταῦτα δὲ συμ-
φωνεῖ καὶ ὁ Φλαμανδὸς περιηγητὴς Στοκώβιος.

Πρώτους οἰκιστῆρας τῆς Πάτμου ὁ Ῥοχέττιος ἐν τῷ περὶ
Ἑλληνικῶν Ἀποικιῶν συγγράμματι αὐτοῦ νομίζει τοὺς Δωριεῖς·
ὁ δὲ περικλεὴς καὶ πολυθρήνητος Ῥόσσιος, ἀφορμὴν λαβὼν ἐξ
ἐπιγραφῆς τινος αὐτόσε ἀνακαλυφθείσης καὶ κατωτέρῳ παρα-
τιθεμένης, ἰσχυρίζεται τοῦναντίον ὅτι πρῶτοι τῆς νήσου κάτοικοι
ἐγένοντο οἱ Ἀργεῖοι. Ἀλλ' ἂν ἀσπασθῶμεν τοῦ Ῥοχεττίου καὶ
τοῦ Ῥοσσίου τὴν γνώμην, τότε πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι λίαν
ἀργὰ, ἀναλόγως τῶν παρακειμένων νήσων, ᾤκισθη ἡ Πάτμος,
διότι ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων ἔτι χρόνων (1369 π. χ.) οἱ Κᾶρες
ἀναφέρονται κύριοι τῶν θαλασσῶν τούτων. Ἄπαν τὸ ἀρχιπέ-

λαγος ἀπὸ τῆς μικρᾶς νήσου Σκύρου, ἔνθα, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Νικολάου παρὰ Στεφάνῳ τῷ Βυζαντίῳ, ἀπεκατέστησαν μετὰ τῶν Πελασγῶν μέχρι τῆς νήσου Ρόδου, ὑπέκυψεν ὑπὸ τὸ κράτος αὐτῶν· ὀνομαστὶ δὲ ὁ Σικελιώτης Διόδωρος ἀναφέρει ὡς ὑπ' αὐτῶν οἰκισθείσας δύο οὐχὶ πολὺ μακρὰν τῆς Πάτμου κειμένας νησίδας. « Κάλυδναν δὲ καὶ Νίσυρον, λέγει οὗτος, τὸ μὲν ἀρχαῖον Κᾶρες κατώκησαν. » Πῶς λοιπὸν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οἱ μὲν αἰκίσαντες ἀφ' ἐνὸς τὴν Νίσυρον καὶ Κάλυδναν, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὴν Σάμον Κᾶρες, οὐδόλως προσέσχον εἰς τὴν Πάτμον, ὁψιαίτερον δὲ οἱ Δωριεῖς καὶ Ἀργεῖοι ὤκισαν αὐτήν; Ἰσως κατὰ τοὺς ἔπειτα χρόνους ἀποικίαι τοιούτων διήλθον διὰ τῆς Πάτμου καὶ ἐπαγίωσαν τὴν ἐπ' αὐτῶν καὶ τῶν λοιπῶν νήσων ἰσχὺν αὐτῶν, κατὰ τὴν μαρτυρίαν Σκύλακος τοῦ Καρυανδέως λέγοντος ὅτι ἡ Κάλυμνος ἀνῆκεν εἰς τοὺς Δωριεῖς, καὶ τοῦ Ἡροδότου ἐπιμαρτυροῦντος ὅτι ἡ Κάλυδνα καὶ ἡ Νίσυρος ἦσαν ἄποικοι Δωριέων, τεταγμένοι ὑπὸ τοῖς βασιλεῦσι τῆς Ἀλικαρνασσοῦ· περικοπὴ τις ὁμῶς Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου μνημονεύουσα ἐγχωρίων κατοίκων περὶ τὴν Κάλυδναν βασιμοποιεῖ τὴν ὑπόθεσιν ἡμῶν ταύτην. « Κατὰ δὲ τὸν ἐκ Τροίας ἀπόπλουν, λέγει, τέτταρες τῶν Ἀγαμέμνονος νηῶν ἐξέπεσαν περὶ Κάλυδναν, καὶ τοῖς ἐγχωρίοις καταμιγέντες κατώκησαν. » Ἀλλὰ τίνες ἦσαν οἱ ἐγχώριοι οὗτοι, εἰ μὴ Καρῶν ἔκγονοι;

Τὴν ἀρχαίαν ἱστορίαν τῆς Πάτμου καλύπτει σκότος βαθύ, καὶ μόνον παρὰ Θουκυδίδῃ ἀπαντῶμεν τὸ ὄνομα αὐτῆς, καθ' ἣν ἐποχὴν (428 π. Χ.) Πάχης ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγὸς καταδιώκων τοὺς πρὸς βοήθειαν τῶν Μιτυληναίων ὑπὸ τὸν Ἀλκίδαν ἐλθόντας Λακεδαιμονίους, προέβη μέχρι Πάτμου· ὥστε ἡμεῖς τοῦλάχιστον οὐδὲν περὶ τῆς ἀρχαίας αὐτῆς ἱστορίας γινώσκομεν, οὔτε κατὰ ποίαν ἐποχὴν καὶ τίνων ἔνεκα περιστά-

σεων ἡρημώθη. Φαίνεται ὅμως ἐξ ἰχνῶν ἀκροπόλεως ἀρχαίας καὶ διαφόρων πολισμάτων, ἅτινα μέχρι τοῦδε σώζονται, ὅτι ἡ Πάτμος εἰς ἱκανὸν εἶχε περιέλθει βαθμὸν εὐδαιμονίας· περὶ δὲ τῆς ἐρημώσεως αὐτῆς φρονοῦμεν ὅτι αὕτη ἐπῆλθεν ἀπὸ τῶν πρώτων ἔτι χρόνων τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Σαρακηνῶν, διότι ἐν ἔτει 704 μ. Χρ. συμβάσης τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης, ὁ Ἰωάννης Καμενιάτης αἰχμάλωτος μετ' ἄλλων ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν φερόμενος καὶ εἰς Πάτμον προσορμισθεὶς ἀναφέρει ὅτι εὔρεν αὐτὴν ἔρημον, ὑποστὰς μετὰ τῶν λοιπῶν συναιχμαλώτων του ἐπὶ ἕξ ὅλας ἡμέρας σφοδρᾶς δίψης τὰ ἀποτελέσματα.

Ἐν ἔτει 1088 ὁ αὐτοκράτωρ Ἀλέξιος ὁ Κομνηνὸς διὰ χρυσοβούλλου παρεχώρησε τὴν νῆσον ὁλόκληρον εἰς τὸν μοναχὸν Χριστόδουλον τὸν Λατρινόν· οὗτος δὲ προσκαλεσάμενος ἐργάτας ἤρξατο τὴν οἰκοδομὴν τοῦ μοναστηρίου τοῦ Θεολόγου. Ἀλλ' οἱ ἐργάται βιαζόμενοι ὑπὸ τῶν βιωτικῶν ἀναγκῶν, ἔλαβον τὴν ἄδειαν νὰ φέρωσι καὶ τὰς οἰκογενείας αὐτῶν, καὶ κτίσαντες πρὸς τὸ μεσημβρινὸν τῆς νήσου εὐτελεῖς καλύβας, ἔθεντο οὕτω τὰ θεμέλια τοῦ νεωτέρου συνοικισμού τῆς Πάτμου. Εἰς τοὺς πρώτους τούτους κατοίκους προσετέθησαν βαθμηδὸν καὶ ἕτεροι, ὥστε τοιουτοτρόπως ἡ νῆσος αὕτη ἔνεκα τοῦ σεβασμοῦ ὃν ἐνέπνεεν, ὡς ἐκ τῶν ἱερῶν αὐτῆς ἀναμνήσεων καὶ τοῦ ὀχυροῦ σύναμα τοῦ μοναστηρίου αὐτῆς, ἔνθα οἱ κάτοικοι κατέφευγον ἐν ἀνάγκῃ ὅπως ἀπαλλαγῶσι τῶν πειρατικῶν ἐπιδρομῶν, περιῆλθεν εἰς ἱκανὴν εὐημερίαν.

Ἡ Πάτμος μακρόθεν ὁρωμένη φαίνεται λίαν ξηρὰ καὶ ἄγονος· ὁ δὲ ναυτικὸς βίος, εἰς ὃν κατὰ μέγα μέρος οἱ κάτοικοι αὐτῆς εἰσὶν ἐπιδεδομένοι, συντελεῖ ὅπως ὀλίγον ἐν αὐτῇ ὑπάρχῃ ἀνεπτυγμένη ἡ καλλιέργεια ἀγρῶν καὶ ἀμπελώνων· οὐχ ἦττον ὅμως τῷ ἐπὶ τὴν πόλιν ἀνιόντι καὶ ἄμπελοι παρίστανται καὶ

ἀγροὶ καὶ δένδρα ἱκανά. Φαίνεται δὲ ὅτι πρότερον ἡ Πάτμος ἦν κατάφυτος δένδρων, τοῦθ' ὅπερ βεβαιοῖ ὁ ἐν ἔτει 1672 περὶ αὐτῆς γράψας ἱεράρχης τῆς ἡμετέρας πατρίδος Σάμου Ἰωσήφ Γεωργειρήνης λέγων ὅτι ἡ γῆ τῆς ἐστὶν ἐριβώλαξ καὶ γόνιμος, παράγουσα πυρούς σίτους καὶ λαχανικὰ πολυάριθμα, καὶ ὅτι ἡ νῆσος γέμει ἀμπέλων καὶ συκῶν καὶ λεμονιῶν καὶ πορτοκαλλεῶν. Ὁ Κρούσιος ἀφ' ἑτέρου, εἰς ἀντίφασιν περιπίπτων λέγει ὅτι ἡ νῆσος αὕτη οὔτε σταφυλὰς, οὔτε σίτους παράγει· μόνον δὲ τὸ μοναστήριον κέκτῃται ἀμπέλους τινὰς καὶ κήπους, ἀλλὰ τῆς γῆς αὐτῆς μὴ παραγούσης σταφυλὰς καὶ σίτους, περίεργον ἀποβαίνει πῶς τὸ μοναστήριον ἐκέκτῃτο ἀμπέλους καὶ κήπους.

Ὁ λιμὴν τῆς Πάτμου Σκάλα κοινῶς λεγόμενος, χρησιμεύει, καίτοι ὑπὸ τοῦ εὗρου ὀλίγον προσβαλλόμενος, ἄριστον τῶν πλοίων ὀρμητήριον· πλησίον δὲ τοῦ λιμένος οὐ πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἤρξαντο οἱ κάτοικοι νῆ κατασκευάζωσιν οἴκους καὶ ἀποθήκας, ὥστε σήμερον τὸ παρὰ τὸν λιμένα πολισμάτιον ἀριθμεῖ ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν οἰκίας καὶ ἀποθήκας. Ἡ δὲ πόλις κεῖται ἐπὶ λόφου τινὸς, εἰς ὃν ἀνέρχεται τις ἐπὶ ἡμιόνων ἐντὸς τετάρτου ὥρας. Ἡ εἰς τὴν πόλιν ἄγουσα ὁδὸς εἶναι λίαν ἀνάντης καὶ ἤθελεν εἶσθαι λίαν δυσανάβατος, εἰ μὴ ὁ ἐκ Σαμίων τὸ γένος ἔλκων ἀοίδιμος μητροπολίτης Σάρδεων Νεκτάριος κατεσκεύαζε ταύτην ἰδίῃς ἀναλώμασιν. Ἡ πόλις τῆς Πάτμου, περιλαμβάνουσα ὑπὲρ τοὺς τετρακοσίους οἴκους καὶ τέσσαρας ἕως πέντε χιλιάδας κατοίκων, ἐκτείνεται πέριξ τοῦ μοναστηρίου, ὅπερ ὡς ἐκ τοῦ ὑψιδμήτου αὐτοῦ ἐπισκοπεῖ τὴν νῆσον ἅπασαν. Αἱ δὲ ὁδοὶ τῆς πόλεως εἰσὶν ἀνώμαλοι καὶ, ὡς ἀπανταχοῦ τῆς Τουρκίας συμβαίνει, ἀκανόνιστοι, καὶ οἱ οἴκοι, καίτοι ἔξωθεν οὐδεμίαν ἐντύπωσιν προξενούσιν, ἔσωθεν ὁμῶς εἰς κεκοσμημένοι διὰ φιλοκαλίας ἦν εἰς ὀλιγίστας τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου ἀπαντᾷ

τις· τοῦτο δὲ, διότι οἱ Πάτριοι εἰς τὴν ναυτιλίαν ἐγκαίρως ἐπιδοθέντες καὶ πρὸς τὴν Εὐρώπην, ἰδίᾳ δὲ κατὰ Στοκόβιον, πρὸς τὴν Ἀγκῶνα, σχέσεις πολλὰς συνάψαντες, ἐπλούτησαν λίαν ἐκ τοῦ ἐμπορίου.

Τὸ μοναστήριον τοῦ Θεολόγου κεῖται εἰς τὴν κορυφὴν βουνοῦ τινος, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἐν τῇ ὁποίᾳ ἄλλοτε ὑπῆρχε ναὸς τῆς Ἀρτέμιδος· ἐδείματο δὲ τὸν ναὸν τοῦτον ὁ Ὀρέστης μετὰ τὸν φόνον τῆς μητρὸς αὐτοῦ Κλυταιμνήστρας, διωκόμενος ὑπὸ μητροφόνου μανίας, ὅπως τεκμαιρόμεθα ἐξ ἐπιγραφῆς τινος, ἧς ἀνωτέρω ἐμνήσθημεν, ἀνακαλυφθείσης ἐπὶ τινος τάφου καὶ οὕτως ἐχούσης.

ΑΓΑΘΗ ΤΥΧΗ

ΑΥΤΗ ΠΑΡΘΕΝΙΚΗ ΕΛΑΦΗΒΟΛΟΣ ΑΡΗΤΕΙΡΑΝ
ΘΗΚΑΤΟ ΚΥΔ... ΠΗΝ ΓΛΑΥΚΙΕΟ ΘΥΓΑΤΡΑ
ΥΔΡΟΦΟΡΟΝ ΗΝ... Ν ΠΑΤΝ. ΠΑΡΑΒΩΜΙΑ ΡΕΞΑΙ
ΣΠΑΙΡΟΝΤΩΝ ΑΙΩΩΝ ΕΜΒΡΥΑ ΚΑΛΛΙΘΥΤΩΝ
... ΠΑΙΣ Η ΔΕ ΤΙΘΗΝΗ
ΕΚ ΤΕΡΕΙΝΗΣ ΗΒΗΣ ΕΚΤΡΟΦΟΣ ΕΣΤΙ ΠΑΤΝΟΣ
ΝΗΣΟΣ Α... ΑΥΡΟΤΑΤΗ ΛΗΤΩΙΔΟΣ ΗΣ ΠΡΟΒΕΒΗΚΕ
ΒΕΝΘΕΣΙΝ... ΕΔΡΑΝΑ ΡΥΟΜΕΝΗ Γ....
... Ν ΟΝ ΑΡΕΙΟΣ ΕΙΣΕΝ ΟΡΕΣΤΗΣ]
ΣΑΜ. ... ΜΗΤΡΟΦΟΝΟΥ ΜΑΝΙΗΣ
ΤΗΝ ΔΕΚΑΤΗΝ Φ... ΑΤΗΡ ΣΟΦΟΥ ΙΗΤΗΡΟΣ
ΓΛΑΥΚΙΕΟΥ... ΑΥΛΛΙΣ ΑΡΤΕΜΙΔΟΣ ΣΚΥΘΙΗΣ
ΑΙΓΑΙΟΥ ΠΛΩΣΑΣΑ ΠΟΡΟΥ ΔΥΣΧΕΙΜΕΡΟΝ ΟΙΔΜΑ
ΟΡΠΑΚ... ΘΑΛ... ΩΣ ΘΕΜΙΣ ΗΓΛΑΙΣΕΝ
ΕΥΤΥΧΩΣ.

Ἐσώζετο δὲ τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀρτέμιδος μέχρι τῶν χρόνων τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου, ὅστις, καθ' ἃ ὁ τὸν βίον αὐτοῦ συγγράφας μοναχὸς Ἀγάπιος ἀναφέρει « πρῶτον ἐσύντριψεν ἓνα εἶδωλον ὁποῦ εἵχασιν ἐκεῖ μὲ τέχνην πολλὴν εἰς τὸ ὄνομα τῆς Ἀρτέμιδος. »

Τὸ μοναστήριον, δυνάμενον νὰ θεωρηθῇ ἀληθὲς φρούριον, ὑψοῦται ἑξακοσίους ἑξήκοντα ἀγγλικούς πόδας ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης, ἐπὶ δὲ τῆς στέγης αὐτοῦ οὐ μόνον τὸ Ἰκάριον ἅπαν καταφαίνεται, ἀλλὰ καὶ πολλαὶ τῶν Κυκλάδων νήσων. Ἀντιπαράκειται δὲ αὐτοῦ εἰς ὕψος μεγαλείτερον (874 ἀγγλικῶν ποδῶν) ναὸς τις ἐπ' ὀνόματι τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ, καὶ μετὰ τῶν δύο τούτων, εἰς ὀλίγην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ μοναστηρίου τοῦ Θεολόγου εἰς μέρος χθαμαλὸν, ὑπάρχει ἕτερόν τι μοναστήριον γυναικεῖον, ὅπερ ἐν ἔτει 1602 Παρθενίος τις Παγκώστας ἐδείματο. Οἱ διαιτώμενοι συνήθως ἐν τῷ μοναστηρίῳ τοῦ Θεολόγου μοναχοὶ ἀριθμοῦνται περὶ τοὺς δεκαπέντε ἢ εἴκοσιν, ἀλλ' ὁ ἀριθμὸς τῶν πατέρων καθόλου συμποσοῦται εἰς πεντήκοντα περίπου, ὧν οἱ πλεῖστοι διατρίβουσιν ἐκτὸς τῆς Πάτμου εἰς ὑπηρεσίας τῆς Μονῆς ἢ εἰς τὰ διάφορα μετόχια ἅτινα κέκτῃται αὕτη· ὑπάρχει δὲ παρὰ τοῖς πατράσιν ἐν ἰσχύϊ ἢ ὑποτύπωσις ἣν διέγραψεν ὁ ὁσιος Χριστόδουλος, ἐκτὸς παραλλαγῶν τινων, ἃς οἱ ἑκτοτε καιροὶ καθίστων ἀπαραιτήτους.

Ὁ ναὸς, τιμώμενος ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ ὑπάρχων ἀριστερόθεν τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὴν Μονὴν, ἀναμνησκει τὴν ἐν τῇ νήσῳ ταύτῃ διατρίβην τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελιστοῦ καὶ τὴν αὐτόθι ἐπισυμβᾶσαν ὀπτασίαν αὐτοῦ, ἣν ἐν τῇ βίβλῳ τῆς Ἀποκαλύψεως ἔγραψεν, ὡς ὁ ἴδιος ἀρχόμενος λέγει « Ἐγενόμην ἐν τῇ νήσῳ τῇ καλουμένῃ Πάτμῳ... » ἐνθα ὑπὸ τοῦ Δομητιανοῦ ἐξωρίσθη. Πόσον χρόνον ὁ Ἰωάννης διέτριψεν εἰς Πάτμον, οἱ τὸν βίον αὐτοῦ συγγράψαντες ἀκριβῶς δὲν ὀρίζουσι, διότι τὸ μὲν Πασχάλειον Χρονικὸν λέγει ὅτι πεντεκαίδεκα ἔτη αὐτόθι διέτριψεν, ὁ δὲ ἅγιος Εἰρηναῖος εἰς πέντε μόνον ἔτη καταβιβάζει τὴν ἐκεῖ διατρίβην του, ἕτεροι δὲ, ὡς Βικτω-

ριανὸς ὁ ἐπίσκοπος τοῦ Πετῶ καὶ ὁ ἱεράρχης Πριμάτιος, ἀπλῶς ἀναφέρουσιν ὅτι ὁ ἅγιος Ἰωάννης ἐπέμφθη εἰς Πάτμον ἵνα ἐργάζεται εἰς τὰ μεταλλωρυχεῖα, ἅτινα ὁμῶς οὐδόλως νῦν ὑπάρχουσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ μὲν καταδίωξις τοῦ Δομιτιανοῦ ἤρξατο τῷ 95 ἔτει μ. Χρ., τῇ δὲ 18 Σεπτεμβρίου τοῦ ἐπιόντος ἔτους ὁ Δομιτιανὸς ἐφονεύθη καὶ, τῆς γερούσιας ἀκυρωσάσης πάσας τὰς πράξεις αὐτοῦ, ὁ Νέρβας προσεκάλεσεν ὅλους τοὺς ἐξορίστους, ὁ Τουρνεφόρτιος ὑποτίθησιν ὅτι ἡ ἐξορία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου εἰς Πάτμον διήρκεσε δεκαοκτὼ μόνον μῆνας, καὶ ὅτι οὗτος ἐπέστρεψεν εἰς Ἔφεσον κατὰ Φεβρουάριον ἢ Μάρτιον τοῦ ἔτους 97 μ. Χρ.

Ἀρχιτεκτονικῶς θεωρούμενος ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Ἰωάννου εἶναι ἴσως μικροῦ λόγου ἄξιος, ἀλλ' ἡ ἀρχαιότης καὶ αἱ ἀναμνήσεις αὐτοῦ ἐμποιοῦσιν ἐντύπωσιν, τὴν ὁποίαν μάτην εἰς πολυστύλους καὶ ἀψιδωτοὺς ναοὺς τῶν νεωτέρων ἐπιζητεῖ τις. Ὅτε ἔμελλον νὰ εἰσέλθω ἐν αὐτῷ, κατελήφθην ὑπὸ αἰσθήματος ἀνεξήγητου θαυμασμοῦ καὶ κατανύξεως· ὅτε δὲ πρὸ τῆς θύρας τοῦ ναοῦ εἶδον κρεμαμένην χρυσὴν λυχνίαν, ἔχουσιν ἐπ' αὐτῆς γεγραμμένας ἀραβοτουρκιστὶ ῥήσεις ἴσως τοῦ Κορανίου, ἣν Μωάμεθ ὁ Β' ἔπεμψε δῶρον ἐξ εὐνοίας πρὸς τὴν Μονὴν τῆς Πάτμου, καθ' ὃν χρόνον οἱ κάτοικοι αὐτῆς βλέποντες ὅτι τὸ Βυζαντινὸν κράτος ὥδευε γιγαντιαίοις βήμασι πρὸς τὴν καταστροφὴν αὐτοῦ, καὶ θέλοντες νὰ προλάβωσι τὸν οἰκεῖον ὀλεθρον ἔσπευσαν νὰ προσφέρωσι τὴν ὑποταγὴν αὐτῶν εἰς τὸν φοβερὸν κατακτητὴν, τότε κατελήφθην ὑπὸ τοῦ ἄλγους ἐκείνου, τὸ ὁποῖον ἡ ἐνθύμησις τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορος Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου φέρει εἰς πᾶσαν Ἑλληνικὴν καρδίαν.

Πρῶτον ἀντικείμενον, ὅπερ ἔπληξε τὴν ὄρασίν μου, ἅμα εἰσελθόντος ἐν τῷ ναῷ, ὑπῆρξε μεγάλη τίς πλαισιωτὴ εἰκὼν τοῦ

Θεολόγου, δῶρον τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου τοῦ Κομνηνοῦ. Ἠσπάσθην μετὰ διπλῆς θερμότητος θρησκευτικῆς ἅμα καὶ ἐθνικῆς τὴν ἱερὰν ταύτην εἰκόνα, καὶ ἐπὶ πολὺ διέμεινα πρὸ αὐτῆς σιωπηλός. Μετὰ ταῦτα ὠδηγήθην πρὸς τὰ δεξιὰ εἰς παρεκκλησίον τι, ἐνθα ἐπὶ λάρνακος κεῖται ἐκτάδην τὸ σῶμα τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου ἀλύμαντον ἔτι. Ὀκτὼ περίπου αἰῶνες διῆλθον, οὕτως εἰπεῖν, διὰ τοῦ σώματος τοῦ ὁσίου ἐκείνου, χωρὶς νὰ δυνηθῶσι νὰ ἐξαφανίσωσιν ὁλοσχερῶς τοὺς χαρακτῆρας αὐτοῦ. Ἀσπασθεὶς τὴν ἱερὰν του κεφαλὴν, εἰσῆλθον εἰς τὴν κυρίαν ἐκκλησίαν, μικρὰν μὲν τῷ μεγέθει ἀλλ' ἥς τοιχογεγραμμένης οὐσης πολλαὶ τοιχογραφίαι ἔχουσιν ἱκανὴν τὴν ἀξίαν. Αἱ εἰκόνες τοῦ τέμπλου εἰσὶ δωρήματα τῆς Ῥωσσίδος αὐτοκρατείας Αἰκατερίνης· μεταξὺ δ' αὐτῶν ὑπάρχει καὶ μικρά τις, ἀλλὰ πολυτελὲς εἰκὼν τῆς Παναγίας, τὴν ὁποίαν κατὰ πρῶτον μὲν ὁ ἀοίδιμος Νικόλαος Ζωσιμᾶς ἐδωρήσατο εἰς τὸν πνευματικὸν αὐτοῦ Γρηγόριον Συχνῆν, οὗτος δὲ τὴν προσήνεγκεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Θεολόγου. Αἰκατερίνη καὶ Ζωσιμᾶς!... ὅποια ὀνόματα προσφιλῆ παντὶ Ἕλληνι!

Ἰκανὸν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ παραμείνας, εἰσῆλθον ἀκολουθῶς εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τῆς Μονῆς, ἐνθα κρύπτονται τὰ διάφορα αὐτῆς σκεύη, πλεῖστα λείψανα ἁγίων καὶ οὐκ ὀλίγα ἄλλα κειμήλια. Παραλείπω τὰ πολυτίμητα ἱερὰ ἅμφια, τὰς ἀρχιερατικὰς ἀδαμαντοκολλητοὺς μίτρας καὶ ἄλλα πολυάριθμα ἐκκλησιαστικὰ σκεύη, ὧν τὰ μὲν περιῆλθον τῇ Μονῇ ἐκ δωρεῶν, τὰ δὲ ἐκ κληρονομίας. Δὲν δύναμαι ὅμως νὰ παραλείψω δύο τινὰ κατὰ πολὺ τῶν ἄλλων εὐτελέστερα, καὶ ὅμως πλείω πάντων ἐπαγαγόντα μοι τὴν ἐντύπωσιν. Εἰσὶ δὲ ταῦτα αἱ διατηρούμεναι εἰσέτι, καίτοι πεπαλαιωμέναι, ἐμβάδες τοῦ ὁσίου Χριστοδούλου καὶ ἡ ποιμαντορικὴ αὐτοῦ ράβδος. Δὲν εἶναι ἀργυρόχρυσος αὕτη,

οὐδὲ περικοσμεῖται ὑπὸ ἀδαμάντων καὶ πολυτίμων λίθων, τοῦναντίον ἐστὶν ἐξ εὐτελοῦς ξύλου, ἀλλ' εἴθε πᾶσαι αἱ Πανιερότητες καὶ Σεβασμιότητες νὰ ἐχρῶντο τοιαύταις, ἐν ἀρετῇ ὅμως καὶ θεαρέστοις ἔργοις...

Μεταξὺ πολλῶν ἱερῶν λειψάνων εἶδον ἐντὸς μεγάλου ἀργυροῦ ποτηρίου τὴν κάραν τοῦ ἀποστόλου Θωμᾶ, ἓνα δάκτυλον Ἰακώβου τοῦ Πέρσου, ὅστᾳ διαφόρων μαρτύρων καὶ ἐπὶ τέλους μέγαν ἀργυροῦν σταυρὸν ἐγκλείοντα τεμάχια τοῦ ξύλου τοῦ Σταυροῦ, τοῦ σπόγγου καὶ τοῦ καλάμου ἐξ ἐκείνων, δι' ὧν οἱ Ἰουδαῖοι ἐπότισαν ὄξους τὸν Σωτῆρα. Ἐπίσης εἶδον πολλὰς ἀρχαίας εἰκόνας, μεταξὺ δὲ τούτων πλείστου λόγου ἀξία μοι ἐφάνη μία τοῦ ἁγίου Νικολάου διὰ κηροχύτου ὕλης γεγραμμένη. Ἐζήτησα νὰ ἴδω καὶ τὴν χεῖρα ἐκείνην, περὶ ἧς ὁ Βελώνιος τῷ 1555 ἀναφέρει ὅτι οἱ ὄνυχές της καίτοι συνεχῶς κοπτόμενοι, ἠϋξانون ὅμως πάντοτε, καὶ τὴν ὁποίαν οἱ μὲν Ὁθωμανοὶ ἐβεβαίουν ὅτι ἀνῆκεν εἰς τινὰ τῶν προφητῶν αὐτῶν, οἱ δὲ ἐγχώριοι ἐθεώρουν ὡς τὴν χεῖρα ἐκείνην, δι' ἧς ὁ ἅγιος Ἰωάννης ἔγραψε τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως· ἀλλ' ἐπείσθην καὶ πάλιν ὅτι Φράγκος περιηγητῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐστὶ ταυτώνυμον τοῦ μυθογράφου.

Τὴν ἐπιοῦσαν, πόθον ἔχων νὰ ἐπισκεφθῶ τὴν περιώνυμον τῆς Μονῆς βιβλιοθήκην, ἀπὸ πρωΐας ὠδηγήθην εἰς αὐτήν· ὑπερθεὺς δὲ τῆς θύρας τῆς βιβλιοθήκης ἀνέγνω τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν·

Δεῦρ', ἄνερ, κεῖνται ὅσαι φαيناὶ χειρόγραφοι βίβλοι
Ἄνδρί ῥα φέρτεραι πινυτῶ χρυσοῦ δοχέουσαι·
Ταῦτ' ἄρα τήρῃς, φύλαξ, σείο μᾶλλον βιότοιο
Τῶν δόμος οὐνεκ' ὅς νῦν τοι γίναιτο φεγγοδόλος γε.

Πρὶν εἰσελθῶ εἰς αὐτήν, ἐνόμισα ὅτι θὰ ἴδω σωρὸν τευχῶν φύρ-

δην, μίγδην ἐρριμμένων ἄνευ τάξεως, ἄνευ καταλόγου, ὡς τοῦτο μοι συνέβη εἰς τὰς βιβλιοθήκας ἐτέρων μερῶν, ἃς ἐπεσκεψάμην. Ἀλλὰ πόσον ἐξεπλάγην, ὅτε εἰσελθὼν εὔρον αὐτὴν ἐν ἀρίστη καταστάσει, τὰ δὲ τεύχη εἰς κατάλογον ἐγγεγραμμένα! Τοῦτο δὲ ὀφείλεται κυρίως εἰς τὰς φιλομούσους διαθέσεις τοῦ ἀγαθοῦ καὶ σεβασμίου καθηγουμένου Κ. Δανιὴλ Συχνῇ (πρὸς ὃν ἐπιτραπήτω μοι νὰ ἐκφράσω τὰς μεγάλας εὐχαριστίας δι' ἃς κατὰ τὴν αὐτόσε διατριβὴν μου μοι ἐπεδαψίλευσε περιποιήσεις) καὶ εἰς τὸν ἀκάματον ζῆλον καὶ τὰς χρονίους προσπάθειάς τῶν ΚΚ. Ἱεροθέου Φλωρίδου, βιβλιοφύλακος, καὶ Ἰωάννου Σακκελίωτος, οἵτινες εὐρόντες τὴν βιβλιοθήκην, ὡς ἐκ τῶν γνωστῶν ἐθνικῶν περιστάσεων, εἰς οὐ καλὴν κατάστασιν κατέγιναν εἰς τὴν τακτοποίησιν αὐτῆς. Ἀλλὰ καὶ ἀναγραφὴν αὐτῆς συνέταξαν, ἧς τὴν ἐκτύπωσιν οὐ πρὸ πολλοῦ ἐν Ἀθήναις ὁ Κ. Ι. Σακκελίωτος ἀνήγγειλεν.

ὑπὲρ τὰς τέσσαρας χιλιάδας τόμων περιέχει ἡ βιβλιοθήκη τῆς Πάτμου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκκλησιαστικῆς ὕλης, ἐν ἣ ὅμως ἐνιαχοῦ περιλαμβάνεται καὶ νομικὴ καὶ ἱστορικὴ καὶ ἄλλη ποικίλη μέχρι τοῦδε ἀνέκδοτος. Ἐκ τῶν τόμων τούτων πεντακόσιοι περίπου εἰσὶ χειρόγραφοι, ἥτοι διακόσιοι πεντήκοντα ἐν μεμβράναις, εἰς παλίμψηστος καὶ οἱ λοιποὶ βαμβάκινοι· ἐννοεῖται δὲ ὅτι πολλὰ τῶν τευχῶν τούτων εἰσὶν ὄντως κειμήλια. Μεταξὺ πολλῶν ἄλλων εἶδον εὐαγγέλιόν τι κατὰ Μάρκον τοῦ δ' μ. Χρ. αἰῶνος, ἀτελές ὅμως δυστυχῶς, καὶ, ὡς ἐκ τῆς πολυτελείας αὐτοῦ δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν, ἀνῆκον ποτέ εἰς τινὰ τῶν αὐτοκρατόρων, διότι ἦν ἀργυροῖς γράμμασι καὶ ὅπου ἀπηντᾶτο τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, Θεοῦ, κλ. χρυσοῖς γεγραμμένον ἐπὶ πορφυρᾷ μεμβράνης. Εἶδον ὁμοίως ἐπὶ μεμβράνης ἀρχαῖον βιβλίον τοῦ Ἰωβ τοῦ 5' ἢ 6' αἰῶνος μετὰ σχο-

λίων, ἐκκλησιαστικά βιβλία τετονισμένα, πρὸς δὲ καὶ πλῆθος πατέρων διαφόρων ἐποχῶν.

Ἐν περιληπτικῇ περιγραφῇ ἀδύνατον βεβαίως μοι ἀποβαίνει νὰ εἶπω λεπτομερῶς περὶ ἐνὸς ἐκάστου τῶν πολυτίμων ἐκείνων τευχῶν. Ἀρκεῖ νὰ παρατηρήσω ὅτι τρεῖς ὅλας ἡμέρας διέτριψα ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ παρατηρῶν τὰ ἐν αὐτῇ. Μεταξὺ ἄλλων εἶδον διάφορα χρυσόβουλλα αὐτοκρατόρων, ὧν ἀρχαιότερον μὲν ἐστὶ τὸ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ ἐν ἔτει 1088, νεώτερον δὲ τὸ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Καρόλου Γ' τῷ 1727, καὶ ἕτερον πρὸ αὐτοῦ τῶν ἱπποτῶν τῆς Ρόδου. Εἶδον μετὰ συγκινήσεως ἀνεκφράστου τὰς ἰδιοχείρους ὑπογραφὰς Ἀλεξίου καὶ Ἰσαακίου τῶν Κομνηνῶν, Νικηφόρου τοῦ Βοτανιάτου, Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου καὶ ἄλλων. Φεῦ! ὅποσον εὐχύλιστος εἶναι ὁ τροχὸς τῆς τύχης!

Μετὰ τὴν βιβλιοθήκην ἐπεσκεψάμην τὴν ἐρείψιμον ἤδη ἀλλὰ περιώνυμον ἄλλοτε τῆς Πάτμου Σχολὴν, ἐκ τῆς ὁποίας ἀπὸ τοῦ τέλους ἔτι τοῦ 15' αἰῶνος ἤρξατο ἐκπεμπομένη λάμψις τίς ἐν μέσῳ τῆς γενικῆς τοῦ ἔθνους σκοτίας διὰ Νικηφόρου τοῦ Κρητός. Ὁ ἀνὴρ οὗτος διδάξας ἐπιτυχῶς τὰ φιλοσοφικὰ μαθήματα, διετέλεσεν, οὕτως εἰπεῖν, ὁ πρόδρομος τῆς ἐν Πάτμῳ ἀρξαμένης πνευματικῆς παλιγγενεσίας· ἀλλὰ κύριος τῆς Πατμιάδος Σχολῆς ἱδρυτῆς ἀναφέρεται ὁ ἀοίδιμος Μακάριος ὁ Πάτμιος. Μετ' αὐτὸν ἐδίδαξαν Γεράσιμος ὁ Βυζάντιος, Βασίλειος ὁ Κουταλιανὸς καὶ Δανιὴλ ὁ Κεραμεὺς Πάτμιος, οὗ ὁ τάφος καῖται παρ' αὐτῷ τῷ Σχολείῳ ἐνθα ἐδίδαξε, φέρων τὴν ἐξῆς ἐπιγραφὴν, ποίημα τοῦ κατ' ἀρχὰς τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος σχολάρχισαντος τῆς ἐν Σμύρνῃ εὐαγγελικῆς σχολῆς, Γαβριὴλ τοῦ ἐκ Βρυούλλων.

Σῶμα τὸ γραμματικοῦ Δανιήλου ἢ Θεοδώρου·

Ἦδε Δανιήλ τήνος ὁ Πάτριος, ὃν μετὰ Γαζῆν

Οἶον γραμματικῆς εὗρατο Ἑλλάς ὄρον.

Κεῖται, φεῦ! κωφὴ κόνις ἃ μεγάλα ποτὲ αὐδᾶ

Μῶσά τε τῶς πάντας πάντοθεν ἄγρομένα

Νήσω ἐν ἀμφιρύτῃ, σιγῶσα δὲ νῦν ἐνὶ Πάτρει.

Φεῦ! ποθέοντας ἔχει πένθει τηκομένους.

Τὸν Δανιήλ διεδέξατο εἰς τὴν Πατριάδα σχολὴν Μισαήλ ὁ Πάτριος, τοῦτον δὲ ὁ σοφώτατος Παῖσιος ὁ Καραπατᾶς, καὶ αὐτὸν Κύριλλος καὶ Παῖσιος, καὶ οἱ τρεῖς Πάτριοι, Νεόφυτος ὁ Βυζάντιος, Χαράλαμπος ὁ Θεσσαλονικεὺς, Ἰωάννης Σφοίνης ὁ Σάμιος, Ἰσαὰκ ὁ Κρής, Ἰεζεκιήλ ὁ Καλύμνιος, Νικόδημος ὁ Πάτριος, Γρηγόριος Ἀγαθόβουλος ὁ ἐξ Ἡρακλείας τῆς ἐν Θράκῃ, καὶ τελευταῖος ὁ νῦν διδάσκων γραμματεὺς καὶ βιβλιοφύλαξ τῆς Μονῆς Κ. Ἱερόθεος Φλωρίδης. Σημειωτέον δὲ ὅτι τοσούτῳ περιδόξῳ ἦν ἡ Σχολὴ αὕτη, ὥστε ἐπὶ Δανιήλ τοῦ Κεραμέως ἠρίθμει περὶ τοὺς διακοσίους μαθητὰς, πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος συνειλεγμένους.

Ἀπολείπεται ἤδη νὰ εἶπω μὲν καὶ περὶ τοῦ Σπηλαίου τῆς Ἀποκαλύψεως ἵνα, δίδοντες πέρας εἰς τὴν σκιαγράφῃσιν ταύτην τῆς Πάτρου, μεταβῶμεν εἰς τὴν τῶν Κυδωνιῶν.

Τὸ Σπήλαιον τῆς Ἀποκαλύψεως, ἐν τῷ ὁποίῳ λέγεται ὅτι ὁ εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης εἶδε τὴν ὀπτασίαν, ἀπέχει τῆς πόλεως 1233 βήματα· κατέρχεται δὲ τις εἰς αὐτὸ διὰ κλίμακος τεσσαράκοντα βαθμίδων, καὶ ἔχει δεκαοκτὼ βημάτων μέγιστον μήκος ἐπὶ ὀκτὼ πλάτους. Ἐξώθεν τοῦ Σπηλαίου ὑπάρχει ναὸς τις ἐπ' ὀνόματι τῆς ἁγίας Ἄννης, ἐν αὐτῷ δὲ τῷ Σπηλαίῳ ὑπάρχει ἕτερον παρεκκλήσιον ἐπ' ὀνόματι τοῦ Θεολόγου τιμώμενον, ὅπερ λέγεται ὅτι αὐτὸς ὁ ὁσιος Χριστόδουλος ἀνήγειρεν. Ἐν εἰκόνι τινὶ ἀρχαίᾳ, ὁ ζωγράφος ἐξαντλήσας πάσας τὰς ὑψηλο-

τέρας τῆς Ἀποκαλύψεως εἰκόνας, παρίστησι τὸν Χριστὸν τῇ μιᾷ χειρὶ κρατοῦντα τὰς κλεῖδας τοῦ ἄδου καὶ τοῦ θανάτου, τῇ δ' ἑτέρᾳ ἑπτὰ ἀστέρας, περίξ δὲ τοῦ Χριστοῦ ἀγγέλους ὑποβαστάζοντας τὰς ἑπτὰ ἐν Ἀσίᾳ ἀποστολικὰς ἐκκλησίας μετὰ τῶν ἑπτὰ λυχνιῶν, καὶ παρ' αὐτοῖς τὰ πολυόμματα χειρουθεῖν. Ραγὰς τις τρίγωνος δείκνυται εἰς τὴν ὀροφὴν τοῦ Σπηλαίου, γενομένη, ὡς λέγεται, ἐκ τῆς φωνῆς, ἥτις κατήλθεν ἐξ οὐρανοῦ, κοιλότης δὲ τις μικρὰ εἰς τὸ βάθος τοῦ Σπηλαίου ἐχρησίμευσε, κατὰ τὴν παράδοσιν, τόπος, ἐν τῷ ᾧ οἱ ἱερεῖς εὐαγγελιστῆς ἐκλινε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Ὁ ἐν ἔτει 1630 ἐπισκεψάμενος τὴν Πάτμον Φλαμανδὸς περιηγητῆς Στοκώβιος ἀναφέρει ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς νήσου τοσοῦτον πρὸς τὸ Σπήλαιον ἐκεῖνο ἔτρεφον σεβασμὸν, ὥστε ἀσθενοῦντες ἐλάμβανον λίθον τινὰ ἐξ αὐτοῦ, καὶ ὁ λίθος οὗτος εἶχε τὴν ιδιότητα νὰ τοῖς ἐπαναφέρῃ τὴν υἰεῖαν. Ἐγγὺς δὲ τοῦ Σπηλαίου ὑπῆρχε δεξαμενὴ, ἐν τῇ ᾗ ἐλέγετο ὅτι ὁ ἅγιος Ἰωάννης ἐβάπτιζε τοὺς προσερχομένους. Καὶ περὶ μὲν τῆς Πάτμου ἄλλης· ἥδη δὲ μεταβῶμεν εἰς τὴν πόλιν τῶν Κυδωνιῶν.

Β'.

Δύο τινὰς καὶ πολυτιμήτους ὑπηρεσίας προσήνεγκεν εἰς τὸ ἔθνος ἡ πόλις τῶν Κυδωνιῶν· τὴν τοῦ πνεύματος, ὅπερ ὑπῆρξε πρόδρομος τῆς ἐθνικῆς ἐξεγέρσεως, καὶ τὴν τοῦ αἵματος, ὅπερ ἐπεσφράγισεν αὐτήν. Διὰ τῆς πρώτης, ὡς παραγαγοῦσα εἰς τὴν Ἑλλάδα ἱκανὸν ἀριθμὸν λογίων, οἱ ὅποιοι διασπαρέντες τῇδε κάχεῖσε ὑπέθαλψαν τὸ ζωογόνον τῆς ἐλευθερίας αἶσθημα. Διὰ τῆς δευτέρας, ὡς σχίσασα, οὕτως εἰπεῖν, πᾶσαν μεταξὺ τοῦ δυνάστου καὶ τῶν δυναστευομένων διαλλαγὴν· διότι αἱ Κυ-

δωνίαι, ἡ Χίος, τὰ Ψαρὰ ὑπῆρξαν ὀλοκαυτώματα προσφερθέντα ἐνώπιον τοῦ βωμοῦ τῆς Ἐλευθερίας, τὰ ὅποια ἐξεδίκησεν ὀφιαίτερον ἢ πυρὰ τοῦ Ναυαρίνου.

Ἐπὶ τῆς ὀχθῆς τῆς Αἰολίδος εἰς τὸν μυχὸν ὁμωνύμου κόλπου, μεταξὺ Ἀδραμυττίου πρὸς βορρᾶν καὶ Περγάμου πρὸς νότον, κεῖται ἡ πόλις τῶν Κυδωνιῶν. Οὐδεὶς τῶν ἀρχαίων γεωγράφων ἀναφέρει τὸ ὄνομα αὐτῆς, ἐπομένως εἰκάζεται ὅτι ἦτον ἀκατοίκητος τὸ πάλαι. Ὁ Πλίνιος (Hist. nat. XI, 103) μνημονεύει ὁμωνύμου νησίδος κειμένης ἀπέναντι τῆς Λέσβου καὶ ἔτι καὶ νῦν παρὰ μὲν τῶν Χριστιανῶν Κυδῶνας καλουμένης, παρὰ δὲ τῶν Ὀθωμανῶν Μπαλτζίκ· ὥστε, ἐὰν συμβουλευθῶμεν καὶ τὰς παραδόσεις, αἵτινες ἀπὸ πατρὸς εἰς υἱὸν μετεδόθησαν παρὰ τοῖς Κυδωνιάταις, ἀδιστακτῶς πιστεύομεν ὅτι ὁ συνοικισμὸς τῆς πόλεως ταύτης ἤρξατο ἀφ' ἧς ἐποχῆς οἱ Τούρκοι διεσπάρησαν κατὰ τὴν Μικρὰν Ἀσίαν.

Καὶ πρῶτοι λοιπὸν κάτοικοι τῶν Κυδωνιῶν ὑπῆρξαν οἱ Τούρκοι· ἀλλὰ πρὸ τριακοσίων, ὡς λέγεται, ἐτῶν οἱ Χριστιανοὶ κάτοικοι τοῦ κατὰ τὴν δυτικὴν τῆς νησίδος Κυδῶνος πλευρὰν μικροῦ χωρίου, ἐνοχλούμενοι ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀπὸ τὰς καταπιέσεις τῶν Τούρκων, οἵτινες οἰκήσαντες αὐτόσε συνεφύρθησαν μετὰ τῶν ἐγχωρίων, ἀφ' ἐτέρου δὲ ἀπὸ τὰς τῶν πειρατῶν ἐπιδρομὰς, οἵτινες ἐκ Σαβοΐας, Μελίτης, Ἀλγερίας καὶ ἀλλαχόθεν ὀρμώμενοι ἐλυμαίνοντο πάσας τὰς νήσους τοῦ Ἀρχιπελάγους, κατέλιπον τὸν τόπον τῆς γεννήσεώς των καὶ μετέβησαν εἰς τὸν ἀπέναντι ἐπὶ τῆς Ἀσίας κερατοειδῆ λεγόμενον κόλπον ἢ Τουρκιστὶ Ἐγρὶ Μπουτζάκ· ἀλλὰ καὶ αὐτόσε, ὅτε παραθαλάσσιοι, διηνεκῶς ὑπὸ τῶν πειρατῶν παρενοχλούμενοι ἀπεσύρθησαν εἰς τὸ ἐνδότερον, καὶ κατόκησαν τὸ ἔνεκα τοῦ πλήθους τῶν Κυδωνιῶν (Τουρκιστὶ αἰβᾶ) Αἰβαλίκ ἢ Κυδωνίαι λεγόμενον μέρος,

εἰς τὸ ὁποῖον προηγουμένως εἶχον συνοικισθῇ καὶ εὐάριθμοί τινες Ὄθωμανικαὶ οἰκογένειαι. Παρὰ τοῖς Ὄθωμανοῖς οἱ ἐπὶ ἡλυδες ἐκεῖνοι χριστιανοὶ διῆγον δίκην εἰλώτων, ἀπολαμβάνοντες ὅμως ἀσφάλειαν ζωῆς, τιμῆς καὶ ἰδιοκτησίας. Τοιαῦτα ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα σπέρματα τοῦ συνοικισμού τῶν Κυδωνιῶν, αἵτινες μέχρι τῶν μέσων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος διετέλεσαν πάντῃ ἄσημοι, μέχρις οὗ γεγονότα ὅλως ἀπροσδόκητα συνετέλεσαν εἰς τὴν δόξαν αὐτῶν.

Ὡς γνωστὸν ὁ μεταξὺ Αἰκατερίνης τῆς Β' καὶ τῆς Τουρκίας πόλεμος δὲν περιορίσθη εἰς μόνας τὰς κατὰ γῆν ἐχθροπραξίας, ἀλλὰ καὶ στόλος Ῥωσικὸς ὑπὸ τὸν Σπυριδῶφ, Ἐλφινστῶνα καὶ Ὁρλῶφ καταπλεύσας εἰς Μεσόγειον, ἀνεστάτωσε διαφόρους νήσους. Μετὰ τὴν παρὰ Χίῳ φρικώδη ναυμαχίαν τῆς 5 Ἰουλίου 1770 ὁ Τουρκικὸς στόλος καταφυγὼν εἰς Κρήτην ὅπως σωθῇ, ἐγένετο παρανάλωμα τοῦ πυρὸς, καὶ οἱ μὲν πλεῖστοι ἐν αὐτῷ ἐφονεύθησαν ἢ ἐπνίγησαν, ὀλίγιστοι δὲ διασωθέντες ἐκρύβησαν εἰς τρώγλας καὶ σπήλαια, περιμένοντες τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Ῥωσικοῦ στόλου, ὅπως δυνηθῶσι νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὰ ἴδια.

Μεταξὺ τῶν οὕτω διασωθέντων ὑπῆρξε καὶ ἀξιωματικὸς τις, Χασὰν καλούμενος ἐκ Ῥαιδεστοῦ, ὅστις περίτρομος γενόμενος ἐκ τοῦ πυρπολισμοῦ τοῦ Τουρκικοῦ στόλου, εἰς μόνην τὴν φυγὴν ἐνόμιζεν ὅτι εὕρισκει παρηγορίαν. Ἀπὸ σπηλαίου λοιπὸν εἰς σπήλαιον καὶ ἀπὸ ὄρους εἰς ὄρος φεύγων οὗτος, ἀφίκετο εἰς Κυδωνίαν, καὶ ἐκεῖ ἐντυχὼν εἰς τοὺς ἀγροὺς ἐργαζόμενον πτωχὸν τινα ἱερέα Ἰωάννην Οἰκονόμον λεγόμενον, καὶ ἐκ τοῦ χωρίου Βασιλικῶν τῆς Μιτυλήνης ὁρμώμενον, ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας αὐτοῦ παρακαλῶν μετὰ δακρύων αὐτὸν νὰ τὸν κρύψῃ. « Διὰ τοὺς οἰκτιρμούς τοῦ Θεοῦ, τῷ λέγει, οἱ ἐχθροὶ

μᾶς κατέστρεψαν. Σὲ παρακαλῶ νὰ μὲ κρύψῃς, νὰ μὲ σώσῃς. Κατευθύνομαι εἰς Κωνσταντινούπολιν· ὁδήγησόν με διὰ ξηρᾶς ἐν ἀσφαλείᾳ καὶ δὲν θέλεις τὸ μετανοήσει. »

Ὁ ἀγαθὸς ἱερεὺς, οἰκτεῖρων ἄνθρωπον πάσχοντα, καὶ ἀπὸ ἐπίπνοιαν θεῖαν, ἵνα καθ' Ἡρόδοτον εἵπωμεν, κινούμενος, οὐ μόνον παρεμύθησε καὶ ἐφιλοξένησε τὸν δυστυχῇ ἀξιωματικόν, ἀλλὰ καὶ μέχρις Ἀβύδου ὁδήγησεν αὐτοπροσώπως αὐτὸν καὶ εἰς Κωνσταντινούπολιν κατευώδωσεν. Ἐπανελθὼν δὲ εἰς Κυδωνίας ἀνέλαβε τὰ συνήθη αὐτοῦ γεωργικὰ ἔργα, ἐπαναπαυόμενος ἐν τῇ ἐκπληρώσει καθήκοντος χριστιανικοῦ καὶ θεαρέστου, ὅτε μετὰ παρέλευσιν ἐνὸς σχεδὸν ἔτους ἐπληροφορήθη ὅτι ὁ ἀξιωματικὸς ὃν ἄλλοτε ἐφιλοξένησεν, ἐγένετο πασᾶς πρώτης τάξεως. Μιμούμενος τὸν Συλοσῶντα, ὅστις δοὺς τῷ Δαρείῳ, ἀσήμεν ἔτι ὄντι, μίαν χλαμύδα, μετέβη ἔπειτα παρ' αὐτῷ βασιλεῖ γενομένῳ καὶ ἐζήτησε τὴν ἡγεμονίαν τῆς πατρίδος του, ἀπέρχεται μετ' εὐτελῶν τινων δώρων εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ παρὰ τοῖς προθύροις τοῦ σατράπου, ὡς ὁ Συλοσῶν, καθεζόμενος, ἀναγγέλλει ἑαυτὸν παρ' ἐκείνῳ. Καὶ τὸ πρῶτον μὲν ἐξεδιώχθη ὑπὸ τῶν πολυαρίθμων οἰκετῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπέμενεν, εἰς τῶν θυρωρῶν ἀπεφάσισε νὰ ἐξαγγείλῃ εἰς τὸν σατράπην, ὅστις συνεκάθητο μέθ' ἑτέρων δύο ὁμοιοβάθμων του, ὅτι ἱερεὺς τις ἐπιμένει νὰ τῷ ὁμιλήσῃ. Εἰσάγεται λοιπὸν τῇ διαταγῇ ἐκείνου ὁ Ἰωάννης· ἀλλὰ μόλις βλέπει αὐτὸν ὁ σατράπης, πετᾷ πρὸς αὐτὸν, τὸν ἐναγκαλίζεται, τὸν ἀσπάζεται καὶ, τῶν παρόντων ἐπαπορούντων ἐπὶ τοῖς γενομένοις, αὐτὸς διηγεῖται τὴν μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ στόλου καταφυγὴν του εἰς Κυδωνίας, τὴν φιλοξενίαν ἧς ἔτυχε παρὰ τῷ ἱερεῖ Ἰωάννῃ καὶ τὴν ἀγαθότητα ἣν ἔσχεν ἐκεῖνος νὰ τὸν ὁδηγήσῃ μέχρις Ἀβύδου.

Ἀνὴρ νουνεχῆς καὶ φιλόπατρις ὁ ἱερεὺς Ἰωάννης, ἐνόμισε πρόσφορον τὴν περίστασιν ὅπως ἐπωφεληθῇ αὐτῆς, καὶ δὴ ἐνῶ μιᾷ τῶν ἡμερῶν ὁ σατράπης τὸν ἠρώτησεν, ὁποίαν χάριν ἐπιθυμεῖ νὰ τῷ παράσχη πρὸς ἀμοιβὴν τῆς εὐεργεσίας, αὐτὸς ἐζήτησε τὴν ἀνακούφισιν τῶν συμπατριωτῶν του. Τῇ προτάσει λοιπὸν τοῦ ἰσχύοντος σατράπου καὶ τῇ ὑποστηρίξει τοῦ πανσθενοῦς τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει τραπεζίτου Πετράκη, ἐξεδόθη Σουλτανικὸν διάταγμα περιέχον τὰς ἐξῆς τιμαλφεστάτας προνομίας εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῶν Κυδωνιῶν. Α'. Σύμψασαι αἱ Ὄθωμανικαὶ οἰκογένειαι νὰ μεταναστεύσωσιν ἐκ Κυδωνιῶν ἄλλαχοῦ, καὶ νὰ μὴ δύναται πλέον Τοῦρκος νὰ ἐγκαταστῇ εἰς Κυδωνίας. Β'. Ὁ τόπος νὰ ᾔνε αὐτοδιοίκητος καὶ νὰ μὴ ὑπάγῃται εἰς τὸν τοῦ τμήματος ἐκείνου τῆς Ἀσίας τοπάρχην. Γ'. Ἄπαξ νὰ προσφέρηται εἰς Κωνσταντινούπολιν τὸ ποσὸν 48000 γροσίων ὡς φόρος καὶ διὰ τὴν αὐτοδιοίκησιν τοῦ τόπου. Δ'. Νὰ ᾔνε ἀπηλλαγμένος τοῦ φόρου τοῦ δεκάτου, ἡ δὲ εἴσπραξις τῶν προσόδων νὰ μὴ πωλῇται εἰς Ὄθωμανὸν διοικητὴν, ὡς ἐγίνετο πανταχοῦ, ἀλλὰ διὰ πᾶν ἐλαιόδενδρον νὰ πληρώνη ἕκαστος ἰδιοκτῆτης ἀνὰ δύο παράδες, διοικητὴν δὲ ὑπομίσθιον. Ὄθωμανὸν νὰ ἐκλέγῃ καὶ ἀποβάλλῃ ὁ τόπος κατ' ἀρέσκειαν. Ε'. Οὐδεὶς στρατιωτικὸς νὰ διέρχῃται διὰ τῆς περιοχῆς τοῦ τόπου, ἀλλὰ καὶ ἂν καταδιωκόμενος ὑπὸ ἐχθροῦ ἤθελεν ἀναγκασθῇ ἔφιππος νὰ πατήσῃ τὴν περιφέρειαν, ὑπεχρεοῦτο ὅπως ἀποπεταλῶνῃ μετέπειτα τὸν ἵππον του κλ.

Τοιαῦτα καὶ ἕτερα προνόμια φέρων ὁ Ἰωάννης Οἰκονόμος ἐπέστρεψε κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1773 εἰς τὴν πατρίδα του· διεσάλπισεν αὐτὰ, καὶ μετ' οὐ πολὺ αἱ Κυδωνίαι κατέστησαν τὸ κέντρον τῶν ἐξ Ἠπείρου φυγαδευομένων διὰ τὰς ὁμότητας τοῦ Ἀλῆ πασᾶ καὶ τῶν ἐκ Πελοποννήσου καὶ ἀλλαχόθεν διὰ τὰς

ποικίλας καταδυναστεύσεις Χριστιανῶν. Κατὰ τὸν Γάλλον ιστοριογράφον Ραφενέλ τῷ 1820 ἠριθμοῦντο εἰς Κυδωνίας 32000 κάτοικοι ἐγχώριοι καὶ 7-8000 παροδῖται ἢ ξένοι ἐγκατεστημένοι, πρὸς δὲ 40 ἐλαιοτριβεῖα, 30 σαπωνοποιεῖα, πολλὰ βυρσοδεψεῖα καὶ ἄλλα καταστήματα.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἰωάννου Οἰκονόμου τὸν ἐπελθόντα τῷ 1772 ὡς μὲν λέγουσιν τινες ἐκ δηλητηριάσεως, ὡς δ' ἕτεροι ἐκ τῆς λύπης του, ὅτι εἶδε τὸν θάνατον τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει προστάτου καὶ φίλου του τραπεζίτου Πετράκη ἀποκεφαλισθέντος, χάρις εἰς τὰς φαναριωτικὰς ῥαδιουργίας, ἡ διοίκησις τῶν Κυδωνιῶν μετέβαλε τύπον. Ἐν ὥρᾳ τοῦ ἔαρος οἱ κάτοικοι τῶν τριῶν τῆς πόλεως συνοικιῶν συναθροιζόμενοι εἰς μίαν ἐκκλησίαν ἐξέλεγον ἀνὰ ἓνα προὔχοντα ἢ γέροντα, οἱ δὲ τρεῖς οὗτοι γέροντες ὁδηγούμενοι μετὰ τὴν ἐκλογὴν ἐν πομπῇ εἰς τὸ διοικητήριον καὶ περιβιλλόμενοι αὕτως ἐπὶ ἓν ἔτος τὴν κυβερνητικὴν ἐξουσίαν, καθῆκον εἶχον νὰ εἰσπράττωσι τοὺς φόρους καὶ νὰ διαθέτωσιν αὐτοὺς κατὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου. Εἰς τοὺς τρεῖς τούτους γέροντας ὡς βοηθοὶ προσετίθεντο ἐννέα ἕτεροι καὶ δύο γραμματεῖς, οἵτινες ὅλοι ὁμοῦ ἀπετέλουν τὸ ἀνέκκλητον τοῦ τόπου δικαστήριον.

Τὰ εἰσοδήματα τῶν Κυδωνιῶν ἦσαν μέγιστα· περὶ τὰς διακοσίας, καὶ ἐν ἔτει καρποφόρῳ ὑπὲρ τὰς τετρακοσίας χιλιάδας λαγῆνων ἐλαίου ἐξέφερεν ὁ τόπος. Πολλὰς χιλιάδας γροσίων ἐδρέπετο προσέτι ἐκ φόρου ἐπὶ τῶν ἰχθύων· σῖτοι δὲ καὶ καρποὶ ἄλλοι ἐφύοντο ἐν ἀφθονίᾳ, ὥστε δὲν εἶναι παράδοξον, ἂν ἐντὸς ἡμισείας μόνης ἑκατονταετηρίδος ὁ τόπος οὗτος τοσαύτην ἔλαβεν ἀνάπτυξιν.

Μὴ περιορίσαντες μόνον εἰς τὴν ὕλικὴν εὐημερίαν τὴν προσοχὴν αὐτῶν οἱ φιλοπάτριδες Κυδωνιεῖς, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν

πνευματικὴν διάπλασιν αὐτῶν μεγίστην φροντίδα καταβα-
λόντες οὐκ ὀλίγα ἐκπαιδευτικά τε καὶ φιланθρωπικά κατα-
στήματα συνεστήσαντο. Δύο μεγαλοπρεπῆ νοσοκομεῖα, ἐν οἷς
ἱκανοὶ ἐνοσηλεύοντο ἀσθενεῖς, λοιμοκαθαρτήριον καὶ ξενοδοχεῖον
διὰ τοὺς ἐκ πανώλης προσβεβλημένους, ἅτινα δὲν ἐπρόφθασαν
ὁμῶς δυστυχῶς νὰ περατώσωσι, δέκα λαμπραὶ ἐκκλησίαι, ἐν
αἷς ἐξῆρχεν ἡ τοῦ ἁγίου Γεωργίου, πολυτελὴς μητρόπολις,
ταῦτα πάντα ἐδείκνυον τὸν πρὸς τὰ καλὰ ζῆλον καὶ τὴν φιλο-
πατρίαν τῶν Κυδωνιατῶν· ἀλλὰ τὸ θαυμασιώτερον αὐτῶν
οἰκοδόμημα ὑπῆρχε τὸ περιώνυμον γυμνάσιόν των.

Πρῶτος ὁ ἀοίδιμος Ἰ. Οἰκονόμος ἐνέπνευσεν εἰς τοὺς συμ-
πολίτας του τὸν πρὸς τὴν παιδείαν ζῆλον, δι' ὃπερ ἀπὸ τοῦ
1780 ἢ ὀλίγα ἔτη πρότερον ὠκοδομήθη παρ' αὐτοῦ ἐν μέσῳ
τοῦ περιαιλίου τῆς Παναγίας σχολεῖον τῶν ὀρφανῶν, εἰς τὸ
ὁποῖον ἐδίδαξαν ἕκτοτε μέχρι τοῦ 1803 τέσσαρες διδάσκαλοι,
Εὐγένιος ὁ ἀπὸ Βρυούλων, Βησσαρίων ὁ ἀπὸ Σύμης, Θεοδόσιος
ὁ ἀπὸ Μονδανίων, καὶ τελευταῖος Γρηγόριος ὁ Σαράφης ὅστις
μετετέθη ὀψιαιότερον εἰς τὸ συστηθὲν γυμνάσιον. Τὸ γυμνάσιον
τοῦτο, εἰς ὃ ἐφοίτων νέοι πανταχόθεν τῆς Ἑλλάδος συνειλεγμέ-
νοι, καὶ ὧν ὁ ἀριθμὸς ἐπὶ Βενιαμὴν τοῦ Λεσβίου λέγεται ὅτι
ἔφθασε μέχρι τῶν ὀκτακοσίων, ἔκειτο εἰς τὸ βόρειον μέρος
τῆς πόλεως, ἀπέναντι τῶν Μοσχονησίων· ἦτο δὲ κεκοσμημένον
ἔσωθεν τε καὶ ἔξωθεν διαφόροις ὠραΐσμασι, ἔχον περίβολον ἐν
τῷ μέσῳ δενδρόφυτον, κρήνην, δεξαμενὴν, κῆπον πλήρη ἀν-
θέων, βιβλιοθήκην πολύτομον κλ. Ἐν τῇ σχολῇ ταύτῃ ἐδιδά-
σκετο ἡ φιλολογία, φυσικὴ, λογικὴ, ῥητορικὴ, φιλοσοφία, μα-
θηματικά κλ. Ἐδίδαξαν δὲ ἐν αὐτῇ οἱ ἐξῆς· α' Γρηγόριος
Σεράφης ἐκ Κυδωνιῶν, Ἑλληνιστῆς ἄριστος καὶ θεολόγος οὐκ
ἐκ τῶν τυχόντων, συγγράψας καὶ ἐκδοὺς ἱκανὰ συγγράμματα·

β' Βενιαμὴν ὁ ἐκ Πλωμαρίου τῆς Λέσβου, ἀνὴρ ἐπίσης γνωστὸς τοῖς περὶ τὴν νεωτέραν φιλολογίαν ἀσχολουμένοις · γ' Θεόφιλος Καΐρης ἐξ Ἄνδρου · δ' Εὐστράτιος Πέτρου ὁ ἐκ Κυδωνιῶν, καὶ τινες ἄλλοι. Τὸ γυμνάσιον τοῦτο διήρκεσε μέχρι τοῦ 1821 ὅτε κατεστράφη ἡ πόλις. Ἐξεπέμφθησαν δὲ καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ τινες, ὅπως δαπάνῃ τῆς κοινότητος ἢ καὶ ἰδιωτῶν σπουδάζωσι· τινὲς δ' αὐτῶν, ὡς ὁ αἰμίνηστος Π. Ῥόδιος, Κ. Τόμπρας, καὶ ἄλλοι οὐ σμικρὰς τῇ Ἑλλάδι προσέφερον ὑπηρεσίας.

Ἄξιον λόγου θεωροῦμεν καὶ νόμον τινὰ ὃν ἐψηφίσαντο οἱ λόγιοι τῶν Κυδωνιατῶν περὶ ἀποσκορακισμοῦ τῆς κοινῆς γλώσσης καὶ χρήσεως τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, δι' ὅπερ παρὰ θέτομεν αὐτολεξεῖ τὸν νόμον ἐκεῖνον.

Θεὸς ἡγείσθω παντὸς ἔργου καὶ λόγου « Ἐπὶ καθηγεμόνων Θεοφίλου, Γρηγορίου τε καὶ Εὐστρατίου, τῶν ἐν τῷ κατὰ τὰς Κυδωνίας Ἑλληνομουσείῳ σχολαρχούντων Ἐλαφηβολιῶνος ὀγδόῃ ἀπιόντος, οἱ ὑπογεγραμμένοι εἶπομεν. » Ἐπειδὴ τὴν πατρίαν ἀναλαβέσθαι φωνὴν, τὴν δὲ χύδην καὶ ἀγοραίαν ὡς πάντα ἀνοίκειον ἡμῖν τοῖς τῶν Ἑλλήνων ἐκείνων ἀπογόνους παντὶ τῷ θυμῷ ἀπώσασθαι ἐφιέμεθα, δεδόχθαι πᾶσιν ἡμῖν νόμον εἰσενεγκεῖν, ὥσθ', ἡνίκ' ἂν συνῶμεν, Ἑλληνιστὶ πάντας ἡμᾶς συνδιαλέγεσθαι καταναγκάζειν.

Νόμος.

• Ἐπιμελεῖσθαι ἕκαστον ἡμῶν Ἑλληνιστὶ ὅσον οἶόν τε συνδιαλέγεσθαι · ὅς δ' ἂν μὴ ἐθέλῃ τοῦτο σελίδα ὁμηρικὴν ἐνώπιον ἡμῶν ἱστάμενος ἀπαγγέλλειν ἀποτισάτω τίμημα.

Οἱ ταῦτα συμπηφισάμενοι

Ἀγγελῆς	Ἀλκιβιάδης
Διδότ	Ἀνάχαρσις
Ἰωαννίκιος	Ἀριστείδης
Τζάνος	Ἐπαμεινώνδας
Δημήτριος	Θεμιστοκλῆς
Θεοφάνης	Κλεάνθης
Δημήτριος Κ.	Μιλτιάδης
Βασίλειος	Ἀγησίλαος
Σαμουήλ	Νικίας
Ἰλαρίων	Ξενοφῶν
Παναγιώτης Β.	Πελοπίδας
Ἰωάννης	Περικλῆς
Λεόντιος	Φωκίων
Κωνσταντῖνος	Χαβρίας
Χαράλαμπος	Παυσανίας
Γεώργιος	Πάτροκλος
Μεθόδιος γραφεὺς	Διογένης.

Μὴ ἐπαρκεσθέντες εἰς τὴν σύστασιν τοῦ γυμνασίου μόνου, οἱ φιλόμουσοι Κυδωνιεῖς κατήρτισαν καὶ τυπογραφεῖον ἐξ οὗ ἐτυπώθησαν διάφορα συγγράμματα μετὰ φιλοκαλίας ἀξιοθαυμάστου σχετικῶς πρὸς τὴν τότε παρ' ἡμῖν κατάστασιν τῆς τέχνης ταύτης. Διευθυντὴς τοῦ τυπογραφείου ἦτον ὁ Κωνσταντῖνος Τόμπρας, ὅστις εἶχεν ἐκμάθει τὴν τέχνην παρὰ τῷ περικλεεῖ Διδότῳ· ἀλλ' ὅτε κακῇ μοίρᾳ κατεστράφη τῷ 1821 ἡ πόλις τῶν Κυδωνιῶν, τότε συγκατεστράφη καὶ τὸ τυπογραφεῖον ἐκεῖνο.

Τὰ ἤθη τῶν Κυδωνιατῶν ἦσαν ἀπλᾶ καὶ ἀφελῆ· ἐκάστην πρώτην ἡμέραν τοῦ ἔτους ἐπισκέπτοντο ἀλλήλους, φέροντες ἕκαστοι εἰς τὰς ἐπισκεπτομένας οἰκίας μικρὸν λίθον ὡς ἂν ἡ-

χοντο ὁμοίαν τοῦ λίθου διάρκειαν εἰς τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ ἐκείνῳ· ἀλλ' ἄστεϊοί τινες ἀντὶ μικροῦ ἔφερον παμμεγέθη λίθον, κινουῦντες οὕτω τὸν γέλωτα τῶν ἐν τῇ οἰκίᾳ. Οἱ γάμοι ἐτελοῦντο ἐν μουσικαῖς καὶ ὀργάνοις· αἱ δὲ νύμφαι ἐσυνείθιζον νὰ κρατῶσιν εἰς τὸ στόμα καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν τοῦ γάμου κάρυον ἄνευ τοῦ φλοιοῦ αὐτοῦ. Τὴν δευτέραν τοῦ Πάσχα εἰς μίαν τῶν ἐκκλησιῶν, τοὺς Ταξiάρχας, ἔσφαζον καὶ ἐμαγεύρευον βόας, πρόβατα κτλ. ἅτινα διένεμον εἰς τοὺς πτωχοὺς· τὴν δὲ ἡμέραν τῶν Χριστουγέννων πρὸ τῶν θυρῶν παρετίθεντο τράπεζαι γάλκιναι πλήρεις ἄρτου, τυροῦ καὶ ἀλλάντων, ἐξ ὧν πᾶς ὁ διερχόμενος ἐγεύετο· ἐκαλοῦντο δὲ ταῦτα κωμούσια.

Τοιαύτη ἦτον ἡ εὐδαίμων κατάστασις τῶν Κυδωνιατῶν ὅτε ἡ σάλπιγξ τοῦ Ρήγα ἤχησε καὶ αἱ καρδίαι σύμπαντος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἠλεκτρίσθησαν. Ὁ Δημήτριος Θέμελης καὶ ὁ Γρηγόριος Δικαῖος μεταβάντες εἰς Κυδωνίας ἔσπειρον ἐκεῖ τὸν σπόρον τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας· εἰς δὲ τὴν φωνὴν τῶν αἰοιδίμων ἐκείνων ἀνδρῶν, σωματίον Κυδωνιατῶν σχηματισθὲν ἔδραμεν ὅπως μετάσχη τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγώνων. Ἀλλ' αὐτοὶ οἱ ὑπὲρ ἄλλων προμαχουῦντες δὲν ἐδυνήθησαν νὰ σώσωσι τὴν ἰδίαν πατρίδα ἀπὸ τῆς καταστροφῆς καὶ αἱ Κυδωνίαι ἔπεσαν πολυκλαυστον ἀλλ' ἐνδοξὸν θῦμα τῆς ἱερᾶς ἡμῶν ἐπαναστάσεως.

Ὡς ὁ φοῖνιξ ὅμως, ὁ ἀπὸ τῆς τέφρας του ἀναγεννώμενος· οὕτω καὶ ἡ πόλις ἐκείνη, καταστραφεῖσα ἄρδην καὶ σχεδὸν ἐρημωθεῖσα ἤδη προβαίνει εἰς αὕξησιν καὶ εὐδαιμονίαν· καὶ πεπείσμεθα ὅτι μετ' οὐ πολὺ θέλει ἀναλάμψει τὴν πρὸ τῆς καταστροφῆς λάμψιν αὐτῆς, ἐπιλέγουσα οὕτω πρὸς τοὺς καταστροφεῖς τῆς τὸ τῆς ἀμπέλου τοῦ μύθου

Κῆν με φάγῃς ἐπὶ ῥίζαν, ὅμως ἐτι καρποφορήσω

Ὅσον ἐπισπείσῃ σοι, τράγε, θυομένῳ.

ΕΠΑΜ. Ι. ΣΤΑΜΑΤΙΑΔΗΣ.